

Голові разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 04-26-ЮФ
Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля
доктору юридичних наук, професору
Івчук Юлії Юріївні

ВІДГУК

офіційного опонента Коваленка Руслана Івановича, доктора юридичних наук, доцента кафедри трудового права та права соціального забезпечення Київського національного університету імені Тараса Шевченка, на дисертацію Меркулова Павла Юрійовича на тему: «Єдність та диференціація правового регулювання праці нотаріусів», подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Єдність і диференціація правового регулювання праці належать до засадничих конструкцій трудового права: вони визначають внутрішню будову галузі, спосіб поєднання загальних і спеціальних норм та межі поширення норм трудового права на окремі категорії осіб, які працюють. Звернення до праці нотаріусів як об'єкта застосування цієї конструкції є новим для вітчизняної науки підходом. Нотаріат в Україні побудовано на дуалістичній моделі, за якої тотожна за змістом професійна функція реалізується двома суб'єктами із принципово різним правовим становищем: державним нотаріусом, який перебуває у трудових правовідносинах, і приватним нотаріусом, який здійснює незалежну професійну діяльність. Питання про те, у якому обсязі та на яких підставах

норми трудового права поширюються на кожного з них, не дістало вирішення ні в законодавстві, ні у вітчизняній доктрині.

Актуальність теми посилюється станом нормативного матеріалу. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII зберігає модель регулювання, розраховану на найману працю в її класичній формі. Натомість Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 № 3425-XII питання робочого часу, часу відпочинку, охорони праці та відповідальності нотаріусів регулює фрагментарно. Саме співвідношення загального і спеціального регулювання праці нотаріусів становить предмет рецензованої роботи. Додаткового значення темі надає правовий режим воєнного стану, за якого питання безпеки умов праці нотаріуса, збереження нотаріальних архівів та кадрового заміщення в окремих нотаріальних округах набули практичного значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі публічного та приватного права Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт кафедри в межах тем «Напрями розвитку законодавства України в контексті євроінтеграції» (2020–2023 роки) та «Актуальні напрями євроінтеграційного розвитку законодавства України» (2024–2026 роки) (с. 15). Тематика роботи узгоджується з Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року, визначеними Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019, а також зі Стратегією розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки. Зв'язок обраного напрямку дослідження з плановою тематикою кафедри є безпосереднім.

Структура дисертації, її структурні підрозділи та відповідність змісту обраній спеціальності. Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, списку опублікованих праць, вступу, трьох розділів, поділених на десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (240

найменувань, с. 241–265) та двох додатків (с. 266–268). Загальний обсяг — 268 сторінок.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Методологічний інструментарій (с. 17–18) сформовано коректно: кожен метод співвіднесено з конкретним структурним підрозділом..

Належний ступінь обґрунтованості має висновок підрозділу 1.1 про те, що посада державного нотаріуса не належить до жодної з категорій посад державної служби, а отже, державний нотаріус не є державним службовцем (с. 31); саме цей висновок є передумовою застосування до нього загальних норм трудового законодавства. Переконаливо перевірено працю державного нотаріуса за системою ознак найманої праці (с. 38), унаслідок чого автор доходить висновку про розмежування, яке по суті є правильним: державний нотаріус виступає у трудових правовідносинах як працівник, приватний — як самозайнята особа (с. 36). Це розмежування є методологічною основою роботи.

Обґрунтованим є виявлення прогалини у забезпеченні приватного нотаріуса гарантіями у зв'язку з вагітністю, пологами та доглядом за дитиною (с. 70–71): дисертант коректно показує, що зупинення нотаріальної діяльності за статтею 29-1 Закону № 3425-XII не є функціональним еквівалентом відпустки і не забезпечує збереження професійного статусу на весь потрібний період. Належно аргументованим є й висновок про правову природу договорів, які приватний нотаріус укладає з персоналом: із помічником укладається трудовий договір, і в цих відносинах приватний нотаріус набуває статусу роботодавця, тоді як цивільно-правовий договір допустимий лише для разових робіт (с. 116). Загальні висновки дисертації (с. 227–240) охоплюють усі десять завдань, сформульованих у вступі, і не виходять за межі доведеного в основному тексті.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним із перших у вітчизняній науці трудового права комплексних досліджень єдності та диференціації правового регулювання праці нотаріусів. Дуалізм нотаріальної

професії аналізується в ній не як організаційна особливість, а як самостійна підстава диференціації правового регулювання.

Уперше виокремлено вісім ознак, що характеризують нотаріуса як суб'єкта трудового права (с. 27–36). Сформульовано систему з семи об'єктивних критеріїв диференціації: галузева належність нотаріату, особливі умови праці, територіальна сфера діяльності, місце роботи і його технічна оснащеність, належність нотаріуса до державної чи приватної сфери, особливий порядок захисту нотаріуса та особливий порядок притягнення його до юридичної відповідальності (с. 82–91). Проведено комплексне дослідження засад єдності та диференціації кадрового забезпечення праці нотаріусів (с. 98–119) і запропоновано критерії визначення компетентності нотаріуса (с. 194–195).

Удосконалено категоріально-понятійний апарат: запропоновано визначення поняття «кадрове забезпечення нотаріусів» (с. 101), розширений підхід до розуміння охорони праці нотаріуса (с. 141), систематизовано вимоги до організації робочого місця приватного нотаріуса (с. 147–151). Дістали подальшого розвитку положення щодо кадрового резерву нотаріусів (с. 195–197), щодо взаємодії нотаріусів з органами публічної влади (с. 200) та щодо моральної відповідальності нотаріуса (с. 201–204). Найвагомішим вважаю авторське визначення нотаріуса як суб'єкта трудового права (с. 41), оскільки саме воно акумулює концепцію роботи, хоча, як зазначено нижче, потребує уточнення.

Практичне значення одержаних результатів. Для нормотворчої діяльності цінність становлять пропозиції щодо внесення змін до статті 3 Закону України «Про нотаріат» (с. 198–199), розроблення Порядку взаємодії нотаріусів з органами публічної влади (с. 200) та закріплення підстав і процедури дисциплінарної відповідальності нотаріусів у єдиному нормативно-правовому акті (с. 205). Для правозастосовної практики значення мають

висновки щодо розмежування трудових і цивільно-правових договорів у діяльності приватного нотаріуса (с. 116). Результати придатні для викладання дисциплін трудовправового циклу (с. 21).

Повнота викладення наукових положень в опублікованих працях та ступінь їх апробації. Основні результати висвітлено у чотирьох статтях у наукових фахових виданнях України, що відповідає пунктам 8 і 9 Порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44. Апробацію здійснено на трьох науково-практичних конференціях (м. Чернівці, 19 січня 2024 року; м. Харків, 19 квітня 2024 року; м. Київ, 2 травня 2024 року).

Дотримання вимог академічної доброчесності. Під час ознайомлення з текстом дисертації та з публікаціями, у яких висвітлено її основні результати, ознак академічного плагіату, фабрикації або фальсифікації результатів дослідження у розумінні статті 42 Закону України «Про освіту» та Порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, не виявлено. Усі використані положення інших авторів супроводжуються посиланнями на джерела із зазначенням сторінок, прямі цитати наведено у лапках, обсяг цитування є помірним.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи. Позитивно оцінюючи наукову зрілість дослідження, вважаю за необхідне зупинитися на положеннях, які потребують додаткової аргументації і можуть стати предметом наукової дискусії під час захисту.

1. Трудовправовий статус приватного нотаріуса визначено суперечливо. У роботі співіснують чотири взаємовиключні позиції. На с. 39 дисертант доходить висновку, що відносини приватного нотаріуса не регулюються нормами трудового законодавства, а тому він не може розглядатися як суб'єкт трудового права. На тій самій сторінці приватний нотаріус визнається суб'єктом трудового права через можливість укладати трудові договори. На с. 36 і 40 стверджується,

що основні трудові гарантії, зокрема гарантії при звільненні, поширюються і на приватного нотаріуса. На с. 76 зазначено, що реєстрація приватного нотаріуса відбувається без виникнення трудових правовідносин.

Наслідком цього є дефектність підсумкової дефініції (с. 41), за якою нотаріус як суб'єкт трудового права визначається як фізична особа, що характеризується «найманим характером праці або працею у суміжних із трудовим правом правовідносинах». Тут порушено вимоги до визначення через рід і видову відмінність: родове поняття «фізична особа» надмірно широке, а видову відмінність підмінено відсиланням до Закону № 3425-XII; диз'юнктивна конструкція «або» позбавляє дефініцію визначеності, оскільки другий її член у роботі не розкритий жодного разу; дефініція не охоплює статус нотаріуса як роботодавця, який сам автор визнає в наступному абзаці тієї самої сторінки.

2. У роботі не встановлено роботодавця державного нотаріуса, унаслідок чого ключова ланка трудових правовідносин залишилася невизначеною. Дисертант називає роботодавцем щонайменше чотирьох суб'єктів: державу, з якою нотаріус «фактично укладає трудовий договір» (с. 35, 40); державну нотаріальну контору та державний нотаріальний архів (с. 36–37); Головне територіальне управління юстиції (с. 76); Міністерство юстиції України «як роботодавця державного нотаріуса» (с. 147). Водночас на с. 185 автор виходить із того, що шкоду, заподіяну з вини працівника, відшкодовує саме нотаріальна контора як юридична особа, тобто визнає роботодавцем контору.

3. Кваліфікація заходів реагування Міністерства юстиції України як дисциплінарних стягнень не має нормативної підстави, а власне трудовоправовий інститут дисциплінарної відповідальності у підрозділі 2.4 не досліджено. На с. 173–174 до «особливих видів дисциплінарних стягнень» віднесено анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, зупинення і припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, а також надання рекомендацій щодо усунення виявлених недоліків. Жоден із цих

заходів не є дисциплінарним стягненням у розумінні трудового права: вони застосовуються не роботодавцем у порядку підлеглості, а органом державного регулювання нотаріальної діяльності, не передбачені статтею 147 КЗпП України і оскаржуються в порядку адміністративного судочинства. Слід зауважити, що статті 147, 147-1, 148, 149 і 151 КЗпП України, які становлять нормативну основу цього інституту, у роботі не згадано жодного разу.

Ця вада поглиблюється логічною суперечністю: на с. 171 стверджується, що притягнути приватного нотаріуса до дисциплінарної відповідальності неможливо через відсутність трудовправового зв'язку; на с. 173–174 наведено дисциплінарні стягнення для приватного нотаріуса; на с. 174–175 зазначено, що така відповідальність забезпечується нормами загального трудового законодавства. Пропозиція ж поширити на приватного нотаріуса «інститут дисциплінарної відповідальності у відносинах, які прямо не пов'язані з трудовими» (с. 172) сформульовано не повністю, без визначення суб'єкта дисциплінарної влади, процедури, строків і гарантій. Прошу пояснити, у якій галузевій формі автор бачить відповідальність приватного нотаріуса і як запропонована конструкція співвідноситься зі статтею 147 КЗпП України та з повноваженнями Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату.

4. Авторська дефініція матеріальної відповідальності нотаріуса описує не матеріальну, а деліктну цивільно-правову відповідальність. На с. 176–177 матеріальну відповідальність визначено як юридичний обов'язок нотаріуса відшкодувати шкоду, завдану особі, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії. Проте матеріальна відповідальність у розумінні глави IX КЗпП України є відповідальністю працівника перед роботодавцем за пряму дійсну шкоду і за загальним правилом обмежується середнім місячним заробітком (стаття 132), з винятками повної матеріальної відповідальності (стаття 134), особливим порядком покриття шкоди (стаття 136) і скороченим строком звернення (стаття 233). Відшкодування ж шкоди третій особі — це відповідальність за статтею 21

(щодо державного нотаріуса) і статтею 27 (щодо приватного нотаріуса) Закону України «Про нотаріат» та за статтями 1166 і 1172 Цивільного кодексу України. Статті 132, 134, 136 і 233 КЗпП України у підрозділі 2.4 не згадано жодного разу.

Із цим пов'язана й найсуттєвіша нормативна неточність роботи: на с. 185 механізм відшкодування шкоди та регресної вимоги обґрунтовано посиланням на статті 21, 441 і 452 Цивільного кодексу України (так у тексті). Посилання на статтю 21 у цьому контексті безпідставне, оскільки ця стаття питань відшкодування шкоди не регулює, у чинному Цивільному кодексі України відповідні норми закріплено у статтях 1172 і 1191. Крім того, у роботі не побудовано співвідношення між матеріальною відповідальністю за главою IX КЗпП України, повною майновою відповідальністю приватного нотаріуса за статтею 27 Закону № 3425-XII та обов'язковим страхуванням його цивільно-правової відповідальності (с. 182–184). Тому слід було б вичити у яких саме відносинах реалізується матеріальна відповідальність нотаріуса?

Висловлені зауваження є дискусійними за природою, стосуються окремих положень роботи і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Загальний висновок. Дисертація Меркулова Павла Юрійовича «Єдність та диференціація правового регулювання праці нотаріусів» є завершеною самостійною кваліфікаційною науковою працею, у якій розв'язано конкретне наукове завдання: визначено теоретико-методологічні засади єдності та диференціації правового регулювання праці нотаріусів, розкрито критерії такої диференціації та запропоновано напрями вдосконалення законодавства. Усі десять завдань, поставлених у вступі, послідовно вирішено у структурних підрозділах, а сформульовані висновки належним чином аргументовані та відображені у публікаціях здобувача.

Дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44; здобувач дотримався вимог академічної доброчесності, а тому Меркулов Павло Юрійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, доцент кафедри
трудового права та права соціального
забезпечення Київського національного
університету імені Тараса Шевченка**

Руслан КОВАЛЕНКО